

Asia: VN/21702/2022

Hallituksen esitysluonnos esitutinnan salassapitoperusteiden selkeyttämisestä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

HALLITUKSEN ESITYSLUONNOS ESITUTKINNAN SALASSAPITOPERUSTEIDEN SELKEYTTÄMISESTÄ

VN/21702/2022

TUKINAINEN RY:n LAUSUNTO

Tukinainen ry pitää esitettyä luonnosta esitutinnan salassapitoperusteiden selkeyttämisestä hyvänä ja perusteltuna uudistuksena ja lähtökohtaisesti kannatettavana. Esitysluonnoksen perustelut ovat pääasiassa hyväksyttävät. Viranomaisten julkisuudesta annetun lain 24 §:ään esitetyn 3. momentin perusteluja olisi ehkä tarpeen vielä tarkentaa.

Lausuntomme koskee ensisijaisesti seksuaalirikoksen asianomistajan ja hänen läheistensä oikeuksien turvaamista ja yksityisyyden suojaamista. Uhrien edunvalvojana ja tukipalveluja tarjoavana järjestönä pidämme tärkeänä haavoittuvassa asemassa olevien uhrien oikeuksien turvaamista myös tässä uudistuksessa.

1. Salassapidosta poikkeamisen kynnyksen nostaminen tarpeellisesta välttämättömään

Esitetty viranomaisten julkisuudesta annetun lain 24 §:n 1 momentin kohdan 26 tarkennus on perusteltu muutos. Samaan pykälään tehty uusi 3. momentti tuo varsinaisen muutoksen salassapidosta poikkeamiseen nostamalla kynnyksen tarpeellisesta välttämättömään.

Täysin ongelmatonta muutos ei ole seksuaalirikoksen asianomistajan näkökulmasta, sillä esitysluonnoksen mukaan säännös mahdollistaisi kuitenkin yksittäistapauksessa esimerkiksi uhrin kuvan julkistamisen, vaikka sitä pääsääntöisesti voitaisiin pitää 26 kohdan nojalla salassa pidettävänä tietona. Perusteluissa todetaan, että säännös vastaisi voimassa olevan lain 24 §:n 1 momentin 26 kohdassa ollutta säännöstä. Salassapidosta poikkeamisen tarkoitus ja pääasiallinen sisältö olisi siten saman kaltainen kuin voimassa olevassa 26 kohdassa, vaikkakin poikkeamisen kynnystä nostettaisiin tarpeellisesta välttämättömään, ja se sidottaisiin yksittäistapauksiin.

Vaikka asianomistajan kuvan julkistaminen olisi erittäin poikkeuksellista, ja perusteet sille hyväksyttävät esitutinnan tai syyttäjän työn edistämiseksi. Kuvan julkistamiseen tällaisissa tilanteissa olisi asianmukaista saada asianomistajan lupa silloin, kun se on mahdollista. On selvää, että esimerkiksi henkirikoksen, johon liittyy seksuaalirikosepäily, selvittäminen voi edellyttää uhrin valokuvan julkaisemista. Samoin joissakin henkilön katoamistilanteissa, johon epäillään liittyvän seksuaalirikos, kuvan julkistaminen voisi olla mahdollista. Muissa tapauksissa ennen kuvan julkistamista asianomistajalla tulisi olla ainakin mahdollisuus tulla kuulluksi, eikä kuvan julkaiseminen saisi tulla asianomistajalle yllätyksenä. Kuuleminen edistäisi myös asianomistajan luottamusta viranomaiseen, julkistamisen välttämättömyyden ja julkistamisen merkityksen ymmärtämistä rikosprosessin etenemisen ja siten myös asianomistajan oikeuksien toteutumisen kannalta. Asianomistajan oma käsitys ja hänen esiin tuomansa asiat häntä kuultaessa voisivat auttaa myös vahinkojen, merkittävän haitan tai kärsimyksen riskiarvioinnissa. Tältä osin täsmennys 24 §:n 3 momentin perusteluihin olisi vielä mahdollista tehdä yhtenäisen oikeuskäytännön varmistamiseksi.

2. Vahinkoedellytys ja riskiarviointi

Esitetyn viranomaisen julkisuudesta annetun lain 24 §:n uuden 3 momentin mukaan yksityiselämän suojaan kohdistuvista rajoituksista huolimatta noudatettaisiin edelleen keskeisiltä osin oikeutta henkilötietojen suojaan. Tämän pääsäännön toteaminen toivottavasti osaltaan selkeyttää oikeuskäytäntöä rikosten uhrien kuten seksuaalirikoksen asianomistajan kohdalla, jolloin 3. momentin soveltaminen olisi selkeästi poikkeussäännös. Henkilötietojen antaminen perustuisi vahinkoedellytyslausekkeen vuoksi riskiperusteiseen lähestymistapaan, jossa tietojen antamisesta syntyvät vaikutukset vaikuttavat tiedon julkisuuteen ja kohta 32 sen antamiseen suurelle yleisölle.

Mahdollisten vahinkojen, haittojen merkittävyyden ja kärsimyksen riskien arviointi ei tule olemaan yksiselitteistä, kun kysymys on kahden perusoikeuden, yksityiselämän suojan ja julkisuuden välillä. Julkisuus tarkoittaa voimakasta puuttumista yksittäisen henkilön omistamiin tietoihin. Seksuaalirikoksen asianomistajan tai hänen läheistensä kannalta asialla on vähintään yhtä suuri merkitys kuin rikoksesta epäillyn tai syytetyn henkilön kohdalla. Vahinkojen, haittojen ja kärsimyksen

riskien arvioinnin osalta olisi tärkeää saada myös seksuaalirikoksen asianomistajan tai hänen läheisensä oma näkemys asiasta ennen tiedon julkistamista aina silloin, kun se on mahdollista. Myös asianomistajan tai läheisen terveydentila voi vaikuttaa riskiarviointiin.

3. Perustuslain 12.2. §: n mukainen julkisuus

Julkisuuden tarvetta on esitysluonnoksen perusteluissa hyvin tuotu esiin toteamalla, että ”Julkiseksi voisi tulla esimerkiksi enemmän tietoja siitä, millaiset seikat ovat vaikuttaneet siihen, että asia on päättynyt jo esitutkintavaiheessa tai jos jokin erityinen rikostyyppi osoittautuu sellaiseksi, joiden käsittely päättyy tyyppillisesti esitutkintaan tai syyteharkintaan. Näiden ilmiöiden selvittämisen tueksi olisi saatavilla enemmän tietoa.”

Tavoitteena on, että tiedonsaantia yhteiskuntaoloista lisätään ja mahdollistetaan julkisen vallankäytön valvontaa rikosasioissa. Päätösten kuten tutkinnan rajoittamista koskevien päätösten ja syyttämättä jättämistä koskevien päätösten perustelujen julkisuus on nähtävä hyvänä asiana myös seksuaalirikoksen asianomistajan oikeuksien toteutumisen kannalta. Julkisuuslain 24 §:ää koskevan uudistuksen on esitysluonnoksen mukaan tarkoitus tulla voimaan kesäkuussa 2023. Saman vuoden tammikuussa astuvat voimaan uudet rikoslain 20 luvun seksuaalirikossäännökset. On oletettavaa ja toivottavaakin, että uusien seksuaalirikoksia koskevien säännösten soveltamista on mahdollista tarkastella laajemmin myös ulkopuolisin silmin. Avoimien tai etukäteen tulkinnanvaraisilta vaikuttavien tunnusmerkistöjen osalta julkinen kontrolli voisi parhaimmillaan johtaa myöhemmin tehtäviin selkeyttäviin lakimuutoksiin.

3.1. Kuvatallenteet ja videot

Mahdollista lisääntyvää julkisuutta ennakoiden tapauskohtaisissa julkisuuspäätöksissä tulee huomioitavaksi, että esitutkintamateriaaliin kuuluu seksuaalirikosten asianomistajien kohdalla yhä enemmän myös kuvatallenteita ja videoita. Kuvatallenteen käyttöön ja säilyttämiseen liittyy monia näkökulmia, joita mielestämme voisi olla syytä tarkastella vielä hieman tarkemmin tulevan esityksen perusteluissa. Olisi tärkeää pohtia esimerkiksi sitä, mikä merkitys ylipäätään asianomistajan kasvojen näkymisellä on. Esimerkiksi lain tarkoittamaa välttämättömyyttä perusteltaessa esitykseen olisi ehkä lainkohdan oikean tulkinnan varmistamiseksi hyvä tehdä joitain tarkennuksia.

Aiemmin esimerkiksi videotyöryhmän mietinnössä on Korkeimman oikeuden ratkaisun 2013:96 tavoin arvioitu kertomuksen antajasta saadun vaikutelman merkitystä kertomuksen luotettavuuteen. On todettu, että henkilötodistelun luotettavuus ei juurikaan perustu henkilön puhetapaan, ilmeistä ja eleistä tai tunnereaktioista tehtäviin havaintoihin ja vaikutelmiin.

Koska puhetavalla, ilmeillä, eleillä tai tunnereaktioilla ei ole sanottua merkitystä, laadukas äänitalenne (mahdollisesti asianomistajan ääni muutettuna) pelkästään tai asianomistajan kasvot peittävä kuva- ja äänitalenne olisi riittävä julkiseen käyttöön yksittäistapauksissa, jos välttämättömyyedellytykset täyttyvät ja riskiarviointi sen sallii.

Asianomistajan kasvojen peittäminen videolta tulisi olla mahdollista aina silloin, kun asia todennäköisesti käsiteltäisiin tai olisi tullut käsiteltäväksi suljetuin ovin oikeudessa. Tietoisuus siitä, että asianomistaja tunnistetaan videolta, voi vaarantaa asianomistajan halukkuuden tai kyvyn osallistua rikostutkintaan kuten esityksen perusteluissakin todetaan.

Esitysluonnoksesta ei ilmene sitä, miten pääsääntöisesti salassa pidettävän materiaalin julkisuus käytännössä toteutetaan. Yhtenäisen käytännön luomiseksi esityksen yhteydessä olisi ehkä hyvä pohtia sitä, miten aineisto luovutetaan, saako aineistoa kuvata, onko aineisto tai osa siitä nähtävillä vain viranomaisissa jne.

Helsingissä, syyskuun 22. päivänä 2022

Tukinainen ry

Raiskauskriisikeskus Tukinainen

Silver Riitta
Tukinainen ry - Raiskauskriisikeskus Tukinainen